

Agata Gruzewska, Małgorzata Niedziółka

Perspektywy rozwoju rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce Wschodniej

W porównaniu z rozwiniętymi gospodarczo państwami Europy Zachodniej, Polska jest krajem o znacznym potencjale produkcyjnym rolnictwa. Jednocześnie różnorodność warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych powoduje, że stopień wykorzystania tego potencjału był do tej pory zróżnicowany regionalnie. Szacuje się, że środki unijne współfinansujące liczne przedsięwzięcia miały istotne znaczenie dla łagodzenia skutków spowolnienia gospodarczego w Polsce i niemal w połowie przyczyniły się do osiągniętego w 2009 roku tempa wzrostu. W obszarze związanym z rozwojem rolnictwa dominowały projekty związane z inwestycjami w modernizację rodzinnych gospodarstw rolnych.

Celem pracy było określenie perspektyw rozwoju rodzinnych gospodarstw rolnych na terenie Polski Wschodniej.

Wstęp

Rolnictwo jest ważnym składnikiem gospodarki narodowej, bardzo wrażliwym na wpływy czynników zewnętrznych. Można postawić tezę, że gospodarka rolna w coraz większym stopniu jest uzależniona od polityki państwa i organizacji międzynarodowych. Składa się na to wiele powodów, począwszy od problemów z nadprodukcją żywności w Europie, po jej niską opłacalność. Dlatego rolnictwo wymaga pomocy ekonomicznej i właściwego kształtowania kierunków produkcji. Potwierdzeniem tego może być wielkość pomocy ekonomicznej, jaką kierowała na wieś w ostatnich latach Unia Europejska - prawie połowa budżetu Wspólnoty była przeznaczona na subwencje dopłaty dla rolnictwa.¹

System podatkowy w Polsce stanowi ukrytą formę subwencji rolnictwa jednak nie spełnia roli stymulującej rozwój i przemiany w rolnictwie. Uprzywilejowana jest działalność rolnicza niezwiązana silnie z jednym z najistotniejszych czynników produkcji, czyli ziemią, prowadzona na dużą skalę, czyli charakteryzująca się wyższą wielkością ekonomiczną².

Do końca 2009 r. w całej Polsce rozpoczęto realizację lub przygotowania do realizacji ok. 27,2 tys. inwestycji współfinansowanych z funduszy unijnych na lata 2007-2013. W sumie ich wartość to ok. 104 mld zł, z czego z Unia Europejska dołoży ok. 73 mld zł. W ujęciu nominalnym, najwięcej z tej kwoty uzyskały województwa:

---

¹ J. Bański (2007): Geografia rolnictwa Polski. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

² M. Forfa (2011): Obciążenia fiskalne gospodarstw rolniczych w zależności od wielkości ekonomicznej oraz typu rolniczego. EIOGZ, nr 92, s.89-103.

mazowieckie (9,5 mld zł inwestycji, w tym wkład UE – 5,4 mld zł), śląskie (odpowiednio – 8,5 i 4,2 mld zł) i dolnośląskie (7,5 i 4 mld zł).³

Analiza wykorzystania funduszy unijnych w poszczególnych województwach, do końca 2009r. wskazała na znaczące zróżnicowanie wartości pozyskanych środków w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Najskuteczniejsze w pozyskiwaniu grantów okazało się województwo warmińsko-mazurskie. Unijne dotacje wyniosły tam 1648 zł per capita. Niewiele mniej uzyskało województwo podlaskie i pomorskie – po 1515 zł na mieszkańca⁴.

Znaczącą rolę odgrywają różnice cywilizacyjne, potencjał gospodarczy i zasoby kapitału. Bardziej rozwinięte regiony przyciągają bardziej rozwinięty kapitał ludzki i są skuteczniejsze w pozyskiwaniu unijnych funduszy. Jednocześnie ich mieszkańcy charakteryzują się wyższymi wymaganiami i wywierają presję na administrację lokalną. Eksperti zauważają, że przedstawione wyniki rankingu oraz interpretacja przyczyn potwierdzają celowość wprowadzenia specjalnego programu skierowanego do Polski Wschodniej⁵ czyli województw lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego oraz warmińsko-mazurskiego.

Zróżnicowanie regionalne Polski znalazło swoje odzwierciedlenie m.in. w odniesieniu do opłacalności zwiększenia nakładów pracy i ziemi. Jednocześnie nie stwierdzono zróżnicowania krańcowej rentowności kapitału⁶.

Celem pracy było określenie szans rozwoju rodzinnych gospodarstw rolnych województw lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego oraz warmińsko-mazurskiego.

2. Analiza SWOT Polski Wschodniej

Dla województw Polski Wschodniej wdrożono Program Rozwoju, w którego ramach realizowane są projekty o kluczowym znaczeniu dla rozwoju społeczno-gospodarczego województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Finansowane są przede wszystkim inwestycje w zakresie infrastruktury wspierającej działalność naukową i badawczą oraz zakładające modernizację miejskich lub regionalnych systemów komunikacyjnych, a także realizowane są przedsięwzięcia zwiększające atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną tego obszaru. Decyzja Komisji Europejskiej, przyjmująca do realizacji ten Program, została podpisana 2 października 2007 roku przez komisarza ds. polityki regionalnej – Danutę Hübner⁷.

W wyniku analizy SWOT przeprowadzonej dla Polski Wschodniej stwierdzono, że⁸:

mocnymi stronami Polski Wschodniej były:

³ <http://prawo.rp.pl/artukul/465326,458476-Kto-bierze-najwiecej.html?p=2>.

⁴ Ibidem

⁵ <http://www.pb.pl/1963951,70655,kto-zdobył-najwiecej-unijnej-kasy>, sierpień 2009.

⁶ T. Czekaj, W. Józwiak (2009): Bariery wzrostu i rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych w makroregionach Polski. Roczniki Nauk Rolniczych, seria G, T. 96, z.4, s. 29-40.

⁷ <http://www.polskawschodnia.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/program.aspx>

⁸ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (2008): Strategia Rozwoju Polski Wschodniej do roku 2020.

1. Rozwinięte niektóre branże gospodarki, osiągające sukces nie tylko na rynku krajowym, ale również w skali międzynarodowej (np. przemysł lotniczy, meblarski, cementowy, opon samochodowych, przetwórstwo mleka).
2. Relatywnie wysoki poziom wykształcenia społeczeństwa i znaczny postęp w ostatnich latach.
3. Edukacja i znajomość języków obcych.
4. Wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe stanowiące o atrakcyjności turystycznej regionu.
5. Potencjał rozwojowy ośrodków akademickich w niektórych dziedzinach.
6. Doświadczenie regionalnych instytucji otoczenia biznesu.
7. Dobre wyposażenie informatyczne szkół podstawowych.
8. Relatywnie wysoka skłonność do inwestowania wśród samorządów.

slabymi stronami Polski Wschodniej były:

1. Postępujące starzenie się społeczeństwa.
2. Brak wiary licznej grupy mieszkańców w możliwość spełnienia swoich oczekiwań życiowych na terenie województw Polski Wschodniej(migracje).
3. Niski poziom zamożności mieszkańców i dochodów samorządów.
4. Niski poziom warunków życia w ocenie mieszkańców województw.
5. Niska przedsiębiorczość mieszkańców.
6. Niska produktywność wszystkich sektorów gospodarki.
7. Niska innowacyjność gospodarki z rodzącym się otoczeniem biznesu w zakresie transferu technologii.
8. Niska aktywność i /lub skuteczność uczelni w konkurowaniu o rozwojowe środki na naukę.
9. Bariery rozwoju innowacji.
10. Zapóźnienie infrastrukturalne, szczególnie w zakresie infrastruktury transportowej, ale również noclegowej dla turystów.
11. Brak wypracowanych sposobów /metod służących ochronie dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju infrastruktury kultury.
12. Tereny położone w dolinach rzek i górach narażone na częste katastrofy naturalne

szansami Polski Wschodniej były:

1. Zwiększenie zainteresowania regionem inwestorów z nowoczesnych branż przyjaznych środowisku, wykorzystujący potencjał ludzki i instytucjonalny.
2. Wzrost zainteresowania regionem ze strony turystów krajowych i zagranicznych.
3. Włączanie się Polski Wschodniej w wartościowe sieci współpracy naukowej kulturalnej i oświatowej.
4. Napływ środków zewnętrznych na cele rozwojowe.
5. Wzrost zainteresowania regionem mieszkańców innych województw i krajów jako atrakcyjnym miejscem zamieszkania.
6. Doświadczenie w kontaktach międzynarodowych wynikające z bliskości położenia (Europa Wschodnia), a także z licznych wyjazdów zarobkowych mieszkańców Polski Wschodniej.
7. Rozwój turystyki wyspecjalizowanej.

zagrożeniami dla Polski Wschodniej były:

1. Silna presja konkurencyjna pozostałych województw Polski oraz regionów zagranicznych.
2. Centralizacja działań związanych z realizacją projektów regionalnych.
3. Rosnący popyt zewnętrzny na siłę roboczą z Polski Wschodniej.
4. Utrzymujący się chłodny klimat w międzynarodowych relacjach z sąsiadami Polski Wschodniej (Rosja, Białoruś).
5. Utrzymujący się w kraju i za granicą obraz Polski Wschodniej jako „regionu peryferyjnego w peryferyjnym kraju”.

3. Wybrane słabe i silne strony Polski Wschodniej

Największym województwem w grupie wydzielonej pod nazwą Polska Wschodnia jest województwo lubelskie, które w 2008 roku (tab. 1) miało największą liczbę ludności i powierzchnię użytków rolnych, drugą w tej grupie województw wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto, średnią gęstość zaludnienia, stopę bezrobocia i wskaźnik urbanizacji oraz niską wartość PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Najmniejszą powierzchnię ma województwo świętokrzyskie jednocześnie charakteryzujące się w 2008 roku największą w Polsce Wschodniej gęstością zaludnienia i wartością PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca, średnią wartością stopy bezrobocia i przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto oraz niską wartością wskaźnika urbanizacji i najmniejszą powierzchnią użytków rolnych.

Tabela 1. Ogólna charakterystyka województw Polski Wschodniej.

Wyszczególnienie	Województwo				
	warmińsko-mazurskie	podlaskie	lubelskie	świętokrzyskie	podkarpackie
Powierzchnia (km ²)	24192	20187	25114	11708	17844
Ludność (tys.)	1426	1192	2175	1275	2097
Gęstość zaludnienia	59/km ²	59/ km ²	86/ km ²	109/ km ²	118/ km ²
PKB/ na mieszkańca (2007r.)	22961	22896	20913	23741	20829
Stopa bezrobocia (%)	16,8	9,7	11,2	13,7	13
wskaźnik urbanizacji	59,9	59,6	46,5	45,3	40,9
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	2474,26	2610,21	2603,71	2548,80	2489,98
Powierzchnia użytków rolnych (tys. ha)	981,1 (42,2%)	1127,5 (55,9%)	1587,7 (63,3%)	577,3 (50,2%)	772,1 (43,4%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mieszkańcy Polski Wschodniej porównują często swoją sytuację z innymi regionami w kraju. Warunki życia w niektórych województwach są nieco odbiegające od średniej krajowej. Wskaźnik wykrywalności przestępstw w 5-ciu województwach (tab. 2) jest większy niż średnia krajowa, mieszkańcy mogą mieć powody do

zadowolenia. Inne wskaźniki jak zasoby mieszkaniowe na 1000 ludności są już lepsze od średniej tylko w województwie podkarpackim i zbliżone w podlaskim.

Zagospodarowanie przestrzenne i infrastruktura tych terenów są niestety słabe. Miasta w województwie lubelskim, podlaskim i świętokrzyskim są gorzej niż w kraju zaopatrzone w gaz z sieci. Na wsi gaz z sieci ma co drugie gospodarstwo tylko w województwie podkarpackim. Pozostałe województwa są daleko za średnią krajową wynoszącą 18,4%. Zaniedbania występują też w kwestii sieci wodociągowej i oczyszczalni ścieków. Jedynie w województwach podlaskim i warmińsko-mazurskim sytuacja jest lepsza niż w kraju.

W chwili obecnej zagrożeniem dla środowiska jest niedostateczny stan wyposażenia gospodarstw w odpowiedni sprzęt i urządzenia minimalizujące niekorzystny wpływ produkcji rolniczej na środowisko. Dotyczy to w szczególności urządzeń do składowania nawozów naturalnych (płyty obornikowe, zbiorniki na gnojowicę i gnojówkę) oraz magazynów do składowania nawozów i środków ochrony roślin.⁹

Tabela 2. Ważniejsze dane o poziomie życia w poszczególnych województwach Polski Wschodniej na tle kraju w 2008 roku.

Wskaźniki	Polska	województwo				
		lubelskie	podkarpackie	podlaskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie
Wskaźnik wykrywalności przestępstw	65,9	69,9	72,6	69,0	77,3	73,6
Zasoby mieszkaniowe na 1000 ludności	345	332	393	344	330	332
Powierzchnia przeciętna użytkowa mieszkania (m ²)	104,0	107,6	122,7	111,1	116,3	90,4
Wyposażenie mieszkania (% ogółu mieszkań)						
w miastach :						
- w wodociąg	98,5	97,4	97,8	97,9	96,6	99,8
- w ustęp	94,5	94,1	95,2	95,0	92,7	97,7
- w łazienkę	92,2	92,6	94,6	94,2	91,5	94,9
- w gaz z sieci	73,6	69,2	88,1	45,5	69,7	72,1
- w centralne ogrzewanie	84,7	88,9	87,4	90,1	89,0	88,4
Wyposażenie mieszkania (% ogółu mieszkań) na wsiach :						
- w wodociąg	88,9	79,4	87,8	79,6	79,9	90,5
- w ustęp	74,5	58,1	74,9	60,7	60,0	75,2
- w łazienkę	75,8	60,3	77,4	62,7	62,3	76,1
- w gaz z sieci	18,4	11,7	57,3	2,9	9,3	2,8
- w centralne ogrzewanie	64,4	53,8	60,5	49,4	60,1	61,4
Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków (%)	63,1	52,1	59,8	63,7	52,4	72,2
Nakłady na działalność badawczą i rozwojową mln zł	7 706,2	239,9	177,4	74,7	92,2	90,5

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

⁹MRR (2005): Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020).

Omawiane województwa charakteryzowały się niższą wydajnością pracy niż średnia krajowa. Przyczyn należy szukać m.in. w niskich kwalifikacjach pracowników, małej innowacyjności oraz w przestarzałej infrastrukturze technicznej. Najbardziej widoczna różnica poziomów występuje w rolnictwie. Widać to szczególnie w porównaniu zacofanego Podkarpacia i bardziej prężnego regionu Warmińsko-Mazurskiego, przodującego w produkcji wysokiej jakości produktów mlecznych. Wydajność pracy w poszczególnych branżach jest zróżnicowana (tab. 3).

Tabela 3. Analiza wydajności pracy w poszczególnych województwach Polski Wschodniej w stosunku do średniej krajowej, w 2005 roku.

	Polska	lubelskie	podkarpackie	podlaskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie
Wydajność pracy ogółem w tys. zł	68,9	46,4	51,4	52,0	50,2	62,5
Wydajność pracy w stosunku do średniej dla Polski w %	100	67,3	74,7	75,5	72,9	90,7
Wydajność pracy w stosunku do wartości ogółem w sektorach gospodarki (%):						
Rolnictwo łowiectwo i leśnictwo, rybactwo	26,2	19,3	13,2	32,8	19,1	50,3
Górnictwo i energia	159,6	186,0	126,4	145,0	166,0	112,1
Przetwórstwo przemysłowe	95,5	120,6	114,2	116,4	120,5	87,8
Budownictwo	112,9	167,8	142,1	170,0	155,4	118,6
Podstawowe usługi rynkowe	121,7	162,0	141,7	141,9	150,3	114,5
Usługi biznesowe	184,9	166,5	215,5	238,4	228,2	213,8
Usługi publiczne rozszerzone	82,0	110,7	98,4	108,7	107,4	89,3

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych MRR

Polska Wschodnia posiada potencjał do rozwoju różnorodnych form turystyki. Wynika to z dużego zróżnicowania krajobrazowego i bardzo cennych obszarów przyrodniczych, o walorach wyjątkowych w skali Europy. Atrakcyjne turystycznie jeziora, rzeki, tereny leśne, a także tereny górskie, zabytki architektury, a na północy dostęp do morza.

Potencjał turystyczny Polski Wschodniej jest dość znaczący i silnie zróżnicowany terytorialnie. W rozwijaniu turystyki na większą skalę można wykorzystać z powodzeniem unikatowe walory północnych terenów Polski Wschodniej (jeziora mazurskie, Bagna Biebrzańskie, Puszcę Białowieską) w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim. Atrakcyjne dla turystów są także tereny Bieszczad, Góry Świętokrzyskie, Polesie, Roztocze, Beskid Niski, a także obiekty i miasta jak Zamość znajdujący się na liście światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Rok 2010 był rokiem intensywnej promocji terenów Polski Wschodniej. Jednak reklamy telewizyjne jak i internetowe zachęty nie wystarczą, jeśli nie będzie odpowiedniej bazy turystycznej. Napływ turystów z zewnątrz wymaga niezbędnej infrastruktury, zwłaszcza transportowej. Odpowiedzią regionu na starzenie się społeczeństwa może być rozwój turystyki uzdrowiskowej. Wyjątkowe walory tradycji i kultury stwarzają możliwość rozwoju wyspecjalizowanej turystyki (wędrównej, ekoturystyki, turystyki kulturowej).

4. Szanse Polski Wschodniej

Region Polski Wschodniej dość efektywnie pozyskiwał środki z funduszy europejskich (tab. 4). W odniesieniu do miast na prawach powiatu największe środki wykorzystano w województwie świętokrzyskim, a najmniejsze w województwie lubelskim. W gminach miejsko-wiejskich najczęściej funduszy wykorzystano w województwie warmińsko-mazurskim, a najmniej w województwie lubelskim. W największej ilości wykorzystywały środki unijne gminy wiejskie regionu Warmii i Mazur, a najsłabiej gminy wiejskie Lubelszczyzny.

Tabela 4. Wykorzystanie funduszy unijnych per capita w 2009 roku, w regionie Polski Wschodniej.

Wyszczególnienie	Województwo				
	warmińsko-mazurskie	podlaskie	lubelskie	świętokrzyskie	podkarpackie
Miasta na prawach powiatu	2 851	2 329	1 237	4 037	1 727
Gminy miejsko-wiejskie	1 019	947	577	826	788
Gminy wiejskie	1 019	631	384	933	726

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://prawo.rp.pl/artukul/465326,458476-Kto-bierze-najwiecej.html?p=2>.

W porównaniu z innymi miastami Polski, miasta na prawach powiatu Polski Wschodniej bardzo skutecznie pozyskiwały środki unijne. W tabeli 5 przedstawiono wybrane miasta Polski z uwzględnieniem miejsca w rankingu. Okazuje się, że w tym zestawieniu najlepsze miasto regionu Polski Wschodniej było już na miejscu drugim, a na miejscu ostatnim znalazło się miasto z Mazowsza.

Tabela 5. Wykorzystanie funduszy unijnych per capita w 2009 roku, w wybranych miastach Polski.

Miejsce w rankingu	Miasta na prawach powiatu	Województwo	Fundusze unijne per capita
1	Sopot	pomorskie	5 121
2	Kielce	świętokrzyskie	4 037
4	Olsztyn	warmińsko-mazurskie	3 751
5	Rzeszów	podkarpackie	3 720
7	Białystok	podlaskie	3 054
8	Lublin	lubelskie	2 897
60	Tarnobrzeg	podkarpackie	355
61	Zamość	lubelskie	337
64	Mysłowice	śląskie	292
65	Ostrołęka	mazowieckie	189

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://prawo.rp.pl/artukul/465326,458476-Kto-bierze-najwiecej.html?p=2>.

Województwo lubelskie to region rolniczo-przemysłowy. Ze względu na dogodne warunki klimatyczne i urodzajne gleby zalicza się do najważniejszych ośrodków produkcji rolnej w kraju, głównie ze względu na żyzne gleby (brunatne

i czarnoziemy wytworzone z lessów). Województwo lubelskie cechuje szczególnie wysoka różnorodność biologiczna i krajobrazowa¹⁰.

Lubelskie jest potentatem w produkcji chmielu (80% produkcji krajowej), tytoniu (20%) i buraków cukrowych (15%). Dobrze rozwinięta jest hodowla trzody chlewnej i bydła (po ok. 7,5% produkcji krajowej), drobiu, owiec oraz koni¹¹.

Województwo podlaskie jest regionem rolniczym. Atutem województwa jest wykorzystanie użytków zielonych (20% powierzchni). Ex aequo z województwem mazowieckim podlaskie zajmuje 1 miejsce w Polsce pod względem skupu mleka. Oddalenie od wielkich aglomeracji, duże zalesienie (29,9%) i walory krajobrazu sprawiają, że wielu rolników podjęło trud założenia gospodarstw agroturystycznych i to z dobrym skutkiem. Przyczyną są m.in. atrakcje przyrodnicze regionu czyli cztery parki narodowe, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Region obfituje w szlaki turystyczne, a także szlaki rowerowe, konne, samochodowe i kajakowe (np. Czarną Hańczą i Kanałem Augustowskim)¹².

W rolnictwie województwa podkarpackiego dominuje sektor prywatny, o czym świadczy wysoki (87%) udział gospodarstw indywidualnych w ogólnej powierzchni użytków rolnych. Podstawowym problemem w efektywnym rozwoju rolnictwa jest znaczne przeludnienie wsi i bardzo wysokie rozdrobnienie gospodarstw. Gospodarstwa o powierzchni od 1–5 ha stanowią ponad 80% ogólnej ilości gospodarstw rolnych. Z tych też względów niezbędne jest tworzenie na obszarach wiejskich nowych miejsc pracy poza rolnictwem, w usługach, rzemiośle i drobnym przetwórstwie oraz agroturystyce. Konieczne wydają się także działania zmierzające do budowy i organizacji rynku rolnego wyposażonego w nowoczesną infrastrukturę i instytucje związane z jego funkcjonowaniem, a także modernizacja strukturalna rolnictwa.¹³

Powierzchnia użytków rolnych w regionie warmińsko-mazurskim stanowi 55% powierzchni województwa (kraj 61%). Tereny wiejskie zajmują ponad 97% powierzchni, co oznacza najwyższy udział w kraju. Pod względem wielkości gospodarstwa rolnego region Warmińsko-Mazurski, ze średnią powierzchnią 21 ha użytków rolnych, zajmuje drugie miejsce w Polsce. Rolnictwo w regionie produkuje i przetwarza na skalę rynkową głównie zboża i ziemniaki. Duże znaczenie odgrywa hodowla drobiu, trzody chlewnej i bydła. Atutem regionu jest produkcja rolna prowadzona metodami ekologicznymi. Systematycznie wzrasta liczba gospodarstw ekologicznych: z 33 w 1999 roku do prawie 600 w roku 2006; wzrasta również areał upraw roślin prowadzony metodami ekologicznymi, analogicznie z 1264 ha do blisko 26 000 ha.¹⁴ Siłą napędową gospodarki regionu powinna stać się turystyka, jest to trzeci pod względem atrakcyjności region po Małopolsce i Pomorzu.

Rolnictwo w województwie świętokrzyskim jest dość dobrze rozwinięte. Pozytywnym aspektem jest rozwój agroturystyki oraz gospodarstw ekologicznych produkujących zdrową żywność. Silnym atutem regionu jest położenie w niezwykle bogatej krajobrazowo części kraju. Województwo kojarzone jest przede wszystkim

---

¹⁰ B. Sielewicz (2006): Pakiety rolno-środowiskowe a ochrona przyrody w województwie lubelskim. Poleski Park Narodowy, Urszulin, s.26-27

¹¹ Dane GUS. Rocznik statystyczny 2011.

¹² www.pokl.wrotapodlasia.pl

¹³ www.epodkarpackie.pl

¹⁴ www.zwrp.pl

z Górami Świętokrzyskimi, mającymi znaczący wpływ na klimat regionu. Do innych szczególnych miejsc województwa należy Świętokrzyski Park Narodowy¹⁵.

W nowym budżecie UE obszar Polski Wschodniej może otrzymać około 2 mld euro. Wiadomo również, że program pomocowy dla Polski Wschodniej będzie kontynuowany. Ministerstwo wskazuje też, że będzie on stanowił dodatkowy i uzupełniający element dla krajowych i regionalnych programów operacyjnych. Realizowany będzie głównie poprzez przedsięwzięcia o charakterze ponadregionalnym. Nie będzie prostą kontynuacją obecnego programu „Rozwój Polski Wschodniej”. Celem nowego programu będzie przede wszystkim wspieranie potencjałów rozwojowych tego makroregionu oraz poprawa dostępności transportowej poprzez budowę i przebudowę odcinków dróg wojewódzkich stanowiących dojazd do sieci TEN-T oraz wzmocnienie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjnej wybranych miast jako kluczowych ośrodków koncentracji działalności społeczno-gospodarczej o charakterze pozarolniczym¹⁶.

Podsumowanie

Region Polski Wschodniej jest regionem w znaczącym stopniu rolniczym. Każde z pięciu województw ma liczne atuty, które mogą być wykorzystane nawet przez małe i średnie rodzinne gospodarstwa rolne. Cały region charakteryzuje się walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi, które można wykorzystać w produkcji żywności ekologicznej oraz w turystyce. Wsparciem w dotychczasowym rozwoju obszarów wiejskich były skutecznie pozyskiwane fundusze unijne. Skuteczność w tym zakresie została potwierdzona w przytoczonym w pracy rankingu.

Lubelszczyzna charakteryzuje się dużą różnorodnością biologiczną i krajobrazową. Szansą rozwoju gospodarstw rolnych jest produkcja chmielu, tytoniu, buraków cukrowych i in. oraz rozwój agroturystyki. Podlasie jest terenem rolniczym, ze znaczącym udziałem użytków zielonych i znaczącym (w skali kraju) skupem mleka. Ze względu na specjalizację regionu, głównej szansy można upatrywać w mlecznej specjalizacji gospodarstw rodzinnych. W znacznie trudniejszej sytuacji są małe, rodzinne gospodarstwa rolne województwa podkarpackiego, które charakteryzuje znaczne przeludnienie wsi. Szansą jest tworzenie na obszarach wiejskich nowych miejsc pracy w usługach, rzemiośle i drobnym przetwórstwie oraz agroturystyce. Konieczne wydają się także działania zmierzające do budowy i organizacji nowoczesnego rynku rolnego. Atutem Warmii i Mazur jest produkcja rolna prowadzona metodami ekologicznymi, podlegająca ciągłemu rozwojowi. Siłą napędową gospodarki regionu może stać się również turystyka ze względu na znaczącą atrakcyjność przyrodniczą województwa. Pozytywnym aspektem województwa świętokrzyskiego jest rozwój agroturystyki oraz gospodarstw ekologicznych produkujących zdrową żywność.

---

¹⁵ www.swietokrzyskie.e-wojewodztwo.pl

¹⁶ <http://www.ekonomia24.pl/artykul/942247.html>

Literatura

1. Bański J: Geografia rolnictwa Polski. PWE, 2007.
2. Czekaj T., Józwiak W: Bariery wzrostu i rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych w makroregionach Polski. Roczniki Nauk Rolniczych, seria G, T. 96, z.4, 2009.
3. Forfa M: Obciążenia fiskalne gospodarstw rolniczych w zależności od wielkości ekonomicznej oraz typu rolniczego. Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 92, 2011.
4. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego: Strategia Rozwoju Polski Wschodniej do roku 2020, Warszawa 2008.
5. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego: Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku2020), Warszawa 2005.
6. Rocznik statystyczny, GUS 2009.
7. Rocznik statystyczny, GUS 2011.
8. Sielewicz B.: Pakiety rolno-środowiskowe a ochrona przyrody w województwie lubelskim. Poleski Park Narodowy, Urszulin, 2006.

Źródła internetowe:

<http://prawo.rp.pl/artukul/465326,458476-Kto-bierze-najwiecej.html?p=2>.
<http://www.pb.pl/1963951,70655,kto-zdobył-najwiecej-unijnej-kasy>, sierpień 2009.
<http://www.polskawschodnia.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/program.aspx>
<http://www.pokl.wrotapodlasia.pl>
<http://www.epodkarpackie.pl>
<http://www.zwrp.pl>
<http://www.swietokrzyskie.e-wojewodztwo.pl>
<http://www.ekonomia24.pl/artukul/942247.html>

Summary

Perspectives of family farms development in Eastern Poland. Comparing to the economically developed countries of Western Europe Poland is a country with a high potential of agricultural production. At the same time, use of this potential has been varied regionally so far due to diversity of natural, economic and organizational conditions. It is estimated that the EU co-financing a number of projects was essential to mitigate effects of the economic slowdown in Poland and have contributed nearly half to the rate of growth achieved in 2009. The area related to agricultural development was dominated by projects connected with investments in family farms modernization.

The aim of this study was to determine the prospects for the development of small and medium farms in Eastern Poland.

Informacje o autorach:

Dr hab. Agata Grużewska,
Zakład Ekonomiki, Organizacji Rolnictwa i Agrobiznesu
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
agata@uph.edu.pl